

РОЗДІЛ 3 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОСВІТИ

УДК 378.124

Тетяна Борова, Олена Гончар

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Борова Т. А., Гончар О. В. Особливості взаємодії викладачів та студентів у навчальному процесі.

У статті розглянуто особливості взаємодії викладача та студента в навчальному процесі. Обґрунтовано модель взаємозв'язку між професійним розвитком науково-педагогічних працівників та підвищенням рівня навченості студентів. Виокремлено елементи професійної діяльності викладача. Схарактеризовано основні чинники ефективної взаємодії керівника, викладача і студента у навчальному процесі.

Ключові слова: взаємодія, педагогічна взаємодія, діалогова взаємодія, викладач, студент, професійний розвиток викладача.

Борова Т. А., Гончар Е. В. Особенности взаимодействия преподавателей и студентов в учебном процессе.

В статье рассмотрены особенности взаимодействия преподавателя и студента в учебном процессе. Обоснована модель взаимосвязи между профессиональным развитием научно-педагогических работников и повышением уровня обученности студентов. Выделены элементы профессиональной деятельности преподавателя. Охарактеризованы основные факторы эффективного взаимодействия руководителя, преподавателя и студента в учебном процессе.

Ключевые слова: взаимодействие, педагогическое взаимодействие, диалоговое взаимодействие, преподаватель, студент, профессиональное развитие преподавателя.

Borova T. A., Gonchar H. V. Peculiarities of Teachers and Students Interaction in an Educational Process.

The article discusses peculiarities of teachers and students mutual cooperation in an educational process. The model of interrelation between teachers' professional development and students learning level is grounded. The elements of teachers' professional activity are distinguished. The basic factors of effective interaction between leaders, teachers and students in an educational process are characterized.

Key words: interaction, pedagogical interaction, dialogue interaction, teachers, students, teachers' professional development.

Нові перетворення в системі освіти сприяють підвищенню якості навчання, що, у свою чергу, впливає на вимоги до рівня системності та комплексності професійної підготовки випускників ВНЗ, до їх готовності успішно розв'язувати основні завдання професійної та соціальної діяльності відповідно до встановлених освітніх та професійних стандартів, а також стимулювати пошук науково обґрунтованих та більш ефективних підходів до удосконалення системної організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, його орієнтації на кінцеві результати, до яких можна віднести компетентнісний підхід. Формування компетенцій як результатів навчання може бути забезпечений у різний спосіб. Так, основні умови оволодіння студентами спеціальних компетенціями містить відповідний зміст та організацію навчального

процесу з акцентом на самостійну роботу студентів.

В останні роки продовжується пошук нових та удосконалення існуючих шляхів підвищення ефективності взаємозв'язку між викладачами та студентами. Такі процеси потребують постійного удосконалення з урахуванням середовища, що постійно змінюється і потребує адаптації як з боку студентів, так і з боку науково-педагогічних працівників вишів.

Питання взаємодії викладача і студента у навчальному процесі досліджували багато науковців (Б. Бім-Бад, Н. Гузій, І. Зязюн, І. Зимня, В. Кан-Калик, Л. Карамушка, В. Семиченко та ін.). Л. Подоляк та В. Юрченко розглядали психологію педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами. В. Лозова аналізувала різні аспекти проблеми педагогічної взаємодії викладачів і студентів. Залишаються актуальними питання пошуку шляхів ефективної взаємодії викладача і студента у контексті підвищення якості навчання.

Мета статті – обговорення особливостей взаємодії викладача та студента у навчальному процесі, які впливають на якість навчання студентів та професійний розвиток науково-педагогічних працівників.

Вивчаючи феномен педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої освіти України, О. Гончар наголошує на тому, що нині научуваний розглядається як суб'єкт, співучасник навчального процесу, творча особистість, а не як об'єкт зовнішніх впливів [3, с. 124].

З огляду на це необхідно створити модель, яка може відтворити ефективну взаємодію викладача і студента, маючи студентоцентриську спрямованість. Ми звернулися до поширеного методу моделювання. В. Маслов розглядає тлумачення понять «модель» і «моделювання». Під моделлю науковець розуміє «суб'єктивне відтворення у свідомості людини або групи людей і зовнішнє відображення різними засобами та формами найбільш суттєвих ознак, рис та якостей, властивих конкретному об'єкту, процесу тощо, які об'єктивно йому (об'єкту) притаманні і дають загальне уявлення про феномен, що нас цікавить, чи його окремі структурні складники» [5, с. 19]. Водночас моделювання визначене як «творчий цілеспрямований процес конструктивно-проектувальної, аналітико-синтетичної діяльності (на основі оброблення наявної інформації) з метою відображення об'єкта, що є предметом уваги, в цілому або його характерних складників, які визначають функціональну спрямованість об'єкта, забезпечують стабільність його існування» [5, с. 19]. Важливо зазначити, що процес моделювання відбувається поетапно і має певний універсальний алгоритм, який збігається з етапами управлінського циклу або окремими його складниками залежно від складності та типу моделювання та об'єкта, що моделюється [1]. Головним призначенням моделі є допомога у вивченні навколишнього світу в усій його різноманітності. Кінцевим продуктом моделювання є безпосередньо остаточно визначена і відображена у певному вигляді (формі) модель, яка може виконувати різні функції залежно від мети і завдань її створення. Обов'язковою вимогою до процесу моделювання є можливість практичної перевірки [5].

Синергетичний підхід на сучасному етапі є основою у моделюванні будь-яких систем. Синергетика в галузі освіти та педагогіки має евристичний потенціал, дозволяє не тільки використовувати нову мову для перекладу відомих положень і термінів, а й еволюційну методологію управління освітнім процесом з урахуванням феноменів самоорганізації в освітньому просторі. Умовою такого підходу є збереження синергетичних принципів, інакше не вдасться побудувати адекватні моделі [2]. Зазначимо методологічні принципи синергетики у контексті взаємодії учасників навчального процесу: гомеостатичність, ієрархічність, нелінійність,

незамкнутість (відкритість), нестійкість, динамічна ієрархічність (емерджентність) та спостережливості [2].

На наш погляд, необхідно звернути увагу на взаємодію системних підструктур, які можуть значною мірою вплинути на ефективність навчального процесу у вищому навчальному закладі. Саме взаємодія таких ієрархічних структур, як керівник – науково-педагогічний працівник – студент може значною мірою впливати на якість освітнього процесу.

Взаємодію О. Гончар визначає як «складний багатобічний процес, у ході якого має місце взаємозмінювання суб'єктів, що зумовлено їх взаємовпливом» [3, с. 15]. Якщо підрунтям взаємовпливу суб'єктів є діалог, то відбувається комунікація, під час якої знаходиться спільна дія, що уможливило спільне розв'язання завдань. Отже, діалогічна взаємодія – процес взаємовпливу суб'єктів діяльності у ході спільного розв'язання завдань на комунікативній основі. Процес спільного розв'язання завдань є взаємовигідним, тому мотивація зростає з обох боків комунікантів. У такий спосіб відбувається внутрішній поштовх до дії, що сприяє її усвідомленню та більш продуктивному виконанню [1].

У контексті продуктивного розвитку розглянемо модель, яка тлумачить розуміння зв'язку між професійним розвитком викладача та рівнем навченості студента, яка розроблена Т. Гускейєм, нами адаптована до використання у середовищі вищого навчального закладу [1]. Вона містить три рівні оцінювання змін у роботі педагогів у процесі професійного розвитку, що містять такі елементи як: зміни у практичному веденні занять, зміни в рівні навченості студентів, зміни в поглядах, переконаннях та зіставленні педагога до роботи (рис.1).

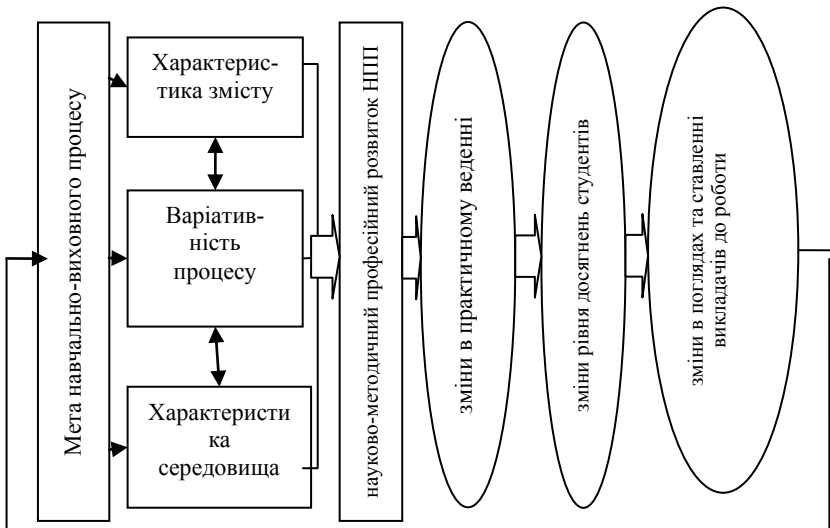

Рис. 1. Модель взаємозв'язку між професійним розвитком науково-педагогічних працівників та підвищенням рівня навченості студентів

Вона має циклічний характер, в основу покладено навчальну мету, яка вітворюється також у змісті, характеристики середовища та варіативності навчального процесу. Професійний розвиток викладача відбувається тоді, коли формується переконання у тому,

що обрані зміст, методи та технології навчання позитивно вплинули на студента та у результаті їх рівень компетентності підвищується. Модель взаємозв'язку між професійним розвитком науково-педагогічних працівників та підвищенням рівня навченості студентів ґрунтується на припущенні, що зміни в поглядах та ставленні до роботи викладача спочатку наголошують на важливості усвідомлення самим науково-педагогічним працівником існуючого стану речей та його готовності до змін. Тобто планування дій відбувається на основі пріоритетів, що відбивають погляди і ставлення до роботи самого викладача перед тим, як втілити їх у новій програмі дій або нововведення. Таке планування може відбуватися із залученням науково-педагогічного працівника до процесу планування або перегляду програми дій ним самим, що значною мірою підвищує вмотивованість у роботі, бо існує значний ступінь довіри з боку керівника.

Можна зазначити, що процес змін дуже складний та багаторівневий і не завжди його можна виокремити в схемі, проте наведена модель може відбивати динаміку змін та під час самомоніторингу формувати мотивацію задля подальшого професійного росту. У перспективі зміни, що відбуваються в діяльності науково-педагогічного працівника, будуть набувати характеру навчання для самого викладача. Так, навчання призведе до накопичення досвіду в роботі як навчальної, так і наукової зі студентами. Це є безпосередньо ключовим чинником у тривалості та міцності будь-яких змін у практичному досвіді науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу. Необхідно зазначити, що результати навченості студентів, що широко тлумачаться в моделі, охоплюють не тільки пізнавальні та навчальні аспекти діяльності педагога, а й більш широке коло інших характеристик, у тому числі емоційні. Іншими словами, рівень досягнень студентів корелює з будь-якими чинниками, які викладач може використовувати для оцінювання студента і своєї роботи. Тільки після того як викладач буде впевнений у вірогідності досягнень студентів та своїх нововведень, можна говорити про зміни у його поглядах та ставленні до нової стратегії в роботі [1].

З огляду на зазначене вище важливості набуває професійний розвиток викладачів. Нами було проаналізовано та експериментально виокремлено такі чинники професійної діяльності викладача, зміна яких впливає на ефективність їх роботи, а саме: потреби викладача у професійній діяльності (аналіз відбувається через опитування, рефлексію, оцінювання); на основі аналізу потреб проводяться тренінги: окремі семінарські заняття, серія тематичних семінарських занять, курси підвищення кваліфікації; консультації з науково-методичної роботи, розробки навчальних програм, планів, підбору та розробці навчального матеріалу; відвідування занять з подальшим аналізом навчальних вмінь та професійної, лінгвістичної, комунікативної, соціокультурної компетенцій, а також демонстрація частини заняття з метою аналізу доцільності використання різних сучасних методів та прийомів викладання [1].

Так, американська вчена Б. Белл дослідила професійний розвиток у єдності з особистісним розвитком та соціальним розвитком [6]. Кожний елемент має свої рівні розвитку (репродуктивний, конструктивний, творчий) та перебуває у взаємодії з іншими як у горизонтальній, так і вертикальній площині. Інша американська вчена Б. Левін, аналізуючи моделі професійного розвитку викладачів, пропонує враховувати як напрями розвитку не тільки їх професійні й особистісні якості, а також рівень навченості студентів та зацікавленості у предметі [8]. Також взято до уваги доробки нашого вітчизняного вченого Н. Гузій, яка аналізувала професіоналізм особистості педагога в межах культури педагогічної праці [4]. Ми погоджуємося з науковцями, що не можна розглядати професійний розвиток у відриві від соціального та особистісного, тому що це є основою його мотивації до діяльності.

Однак виникає питання, як залучити викладачів до більш ефективної

професійної діяльності й взагалі до змін і яку роль буде відігравати керівник у зв'язку з тим, що сьогоднішня змінює акценти в ролі управлінця від автократа до лідера нового покоління. Безумовно, задля ефективного впровадження будь-якої інновації необхідно ще бажання самого керівника змінюватися і перебувати у стані постійної самоорганізації.

Для приведення у взаємодію показників удосконалення професійної діяльності викладачів використана технологія соціального навчання, що містить поєднання роботи і безперервне навчання. За допомогою чого була спроба створення колективу з гнучкою системою організації, яка може адаптуватися у різних умовах праці, не знижуючи ефективності роботи. Погоджуючись з Дж. Лейвом та Е. Уенгером, які вважали соціальне навчання за процес навчання у трудовому колективі при взаємодії між людьми та навколишнім середовищем як ситуативний досвід або ситуативне навчання [7], нами було взято таке положення за основу у роботі по удосконаленню професійних умінь викладачів. У зв'язку із зазначеним вище було зроблено спробу розробити гнучку модель управління удосконаленням професійної діяльності викладача ВНЗ з метою упорядкування й удосконалення процесу управління цією діяльністю викладача. Безумовно, професійна діяльність викладача безпосередньо впливає на якість засвоєння знань у студентів з предмета, тому вона була обрана нами як провідна діяльність викладача.

Можна підсумовувати певні результати, які отримані при використанні технології соціального навчання задля підвищення ефективності роботи колективу, ефективність виявляється у таких поведінкових чинниках: розподіл повноважень між колегами, позитивне ставлення до зроблених помилок, довіра у взаєминах, індивідуальна та колективна відповідальність, обмін досвідом, відкритість у прийнятті рішень, врахування соціокультурного компонента. Чинники перевірялися за допомогою критеріїв, що були розроблені Л. Уорні та ін. [9], а саме: пошук спільного, того, що поєднує людей у колективі (спільне розуміння справ, спільні інтереси, моральні устої, смаки тощо), розв'язання питань (ключова дія для цієї технології, тому що впливає на генерацію знань колективу та на попередній досвід), побудова командної роботи, де кожен член колективу розуміє своє місце і роль у ньому, доступ до інформації із використанням різних методів і прийомів, розвиток індивідуальних вмінь та навичок працівників як невід'ємної частини колективу, комунікація (дозволяє знайти необхідні умови для удосконалення мікроклімату й ефективного і швидкого зворотного зв'язку), а також індуктивні методи, що впливають на формування творчих здібностей людини та їх розкриття. За таких умов можна підвищити ефективність роботи колективу. Підготовка такого процесу, який гарантує високий рівень якості, потребує значних часових та творчих затрат від керівника і викладача. Тому важливо докладати спільних зусиль для досягнення мети.

Отже, особливістю взаємодії викладачів і студентів є їх діалогічна взаємодія, заснована на: взаємоузгодженні соціально значущих цілей вищого навчального закладу, керівників підрозділів, фахових потреб викладачів і студентів і створенні умов щодо самоспрямування спільних дій на досягнення визначених завдань. Необхідно вивчити принципи розвитку стосунків суб'єктів в умовах здійснення управлінського процесу у вищому навчальному закладі на всіх його етапах. Нами розглядаються партнерські стосунки та інтерактивна взаємодія між керівником, науково-педагогічним працівником і студентом, які забезпечують гнучкі управлінські структури.

Шляхи підвищення ефективності взаємодії між викладачами та студентами є невичерпаними, тому вважаємо за доцільне розширення їх пошуку, зокрема в царині дистанційного навчання.

Література

- 1. Борова Т. А.** Теоретичні основи адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу: [монографія] / Т. А. Борова. – Харків : Компанія СМІТ, 2011. – 384 с. **2. Буданов В. Г.** Методология синергетики в постнеоклассической науке и в образовании / В. Г. Буданов. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 232 с. **3. Гончар О. В.** Педагогічна взаємодія учасників навчального процесу в системі вищої освіти України (історико-педагогічний аспект): [монографія] / О. В. Гончар. – Харків: ХНАДУ, 2011. – 424 с. **4. Гузій Н. В.** Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : [монографія] / Н. В. Гузій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с. **5.** Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти : монографія / Г. В. Єльнікова, О. І. Зайченко [та ін.]; [за ред. Г. В. Єльнікової]. – Київ –Чернівці : Книги – XXI, 2010. – 460 с. **6. Bell V.** Teacher Development: a Model from Science Education / B. Bell, J. Gilbert. – London–New York : Routledge Taylor& Francis Group, 2004. – 190 p. **7. Lave J.** Situated Learning: Legitimate peripheral participation // J. Lave, E. Wenger. – UK: Cambridge University Press, 1991. – 132 p. **8. Levin B. B.** Case Studies of Teacher Development: An in Depth Look at How Thinking about Pedagogy Develops Over Time / B. B. Levin. – London : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2003. – 309 p. **9. Warne L.** Interactions of Organizational Culture and Collaboration in working and learning / L. Warne, C. Pascoe. // Educational Technology & Society. – 2002. – № 5. – Vol. 2. – P. 60–67.

УДК 37.016

Тетяна Бурлаєнко

«LIFELONG LEARNING» – НАВЧАННЯ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ – НЕОБХІДНА ВИМОГА ЧАСУ

Бурлаєнко Т. І. «Lifelong learning» – навчання протягом життя – необхідна вимога часу.

У статті розглядаються проблеми пошуку шляхів формування компетенції майбутніх фахівців як складника ключових компетентностей на сучасному етапі розвитку України. Нині система освіти покликана дати системні знання про професійну сферу діяльності, її специфіку, має формувати особистісні якості спеціаліста, враховуючи швидкоплинність світу. Сучасний фахівець повинен володіти міцними та глибокими знаннями, професійним мисленням, мати власну професійно-особистісну позицію, певний набір компетенцій, які є ознакою сучасної професійної освіти.

Ключові слова: фахівець, освіта, компетентність, розвиток, якість, компетенція.

Бурлаєнко Т. И. «Lifelong learning» – обучение на протяжении всей жизни – необходимое требование современности.

В статье рассматриваются проблемы поиска путей формирования компетенции будущих специалистов как составляющей ключевых компетентностей на современном этапе развития Украины. Сегодня система образования призвана дать системные знания о профессиональной сфере деятельности, ее специфике, должна формировать личностные качества специалиста, учитывая скоротечность мира. Современный специалист должен владеть прочными и глубокими знаниями, профессиональным мышлением, иметь собственную профессионально-личностную